Зборівська Оксана Мирославівна,
викладач української мови і літератури,
зарубіжної літератури,
Відокремлений структурний підрозділ
«Бережанський фаховий коледж
Національного університету біоресурсів і
природокористування України»

КРИЗА УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ «ДІМ ДЛЯ ДОМА» ВІКТОРІЇ АМЕЛІНОЇ

Тема повернення національної ідентичності в українській літературі двотисячних особливо актуальна, адже доля країни і доля людини, родини нероздільні. Української самодостатності можна набути лише з'єднавши розірвані ланки минулого, відновивши цілісний український шлях з окремих слідів. Нарешті досліджуємо наші літературні тексти, не зважаючи на імперські претензії.

Проблема самопізнання в сучасній українській літературі не нова. Найвагомішим з-поміж художніх текстів двотисячних років про кризу ідентичності став роман «Музей покинутих секретів» (2009) Оксани Забужко. У літературознавстві гучним сучасним дослідженням про ідентичність стали есеї про українсько-російські культурні відносини «За лаштунками імперії» (2021) Віри Агеєвої.

«У часи російської агресії… національна ідентичність залишається одним з маркерів, яким послуговуються не лише заради того, щоб вирізнити себе серед інших, але й для послідовного самопізнання» [1, с. 3], – так філософ Тарас Лютий у відгуку про есеї «За лаштунками імперії» окреслив важливість проблеми. У жахливі наслідки для країни вилилося сприйняття власної культури як меншовартісної – зросійщені українці із заниженою самооцінкою. Авторка «За лаштунками імперії» сконцентрувала увагу читача на українській літературі у світовому контексті, відмежувавши її від імперії. «Ця книжка про війну пам'ятей та ідентичностей, – пише Оксана Забужко і додає: – …про стратегію конструювання спільнот і розничкування «своїх» і «чужих» [1,с. 1].

Серед сучасних сімейних саг про повернення ідентичності «Дім для Дома» заслуговує на особливу увагу читачів і літературознавців. Роман Вікторії Амеліної вийшов друком 2017, між романами «Музей покинутих секретів» (2009) Оксани Забужко й «Амадока» (2020) Софії Андрухович. Шкода, що в есеях Віри Агеєвої згадки про «Дім для Дома» немає. Мабуть, одна з причин вибору для аналізу даного тексту – речення, котре перегукується з романом Вікторії Амеліної, останнє з есеїв Віри Агеєвої: «Пошук не затоптаних слідів не можна припинити, поки існує хоч якась надія, що вони приведуть до місць, де вдасться відкрити щось нове про себе самих» [1, с. 349].

«Я хочу свідчити про свій дім. А дім твій – там, де твої сліди. Дім – розпорошений, як білі уламки замерзлих річок над Землею» [2, с. 11]. Проблема повернення ідентичності пронизує творчість Вікторії Амеліної, котра жила і писала так, ніби знала, що часу в неї обмаль. Міркувань авторки про національне самопізнання так багато у текстах, що виникає враження, що сам сюжет не важливий, важливі тільки пошуки: «Десь далеко, інші стіни, мабуть, зберігають сліди й історії, які повернули би Циликам щось… Але туди не дістатися. Та й куди саме їхати? Пам’ять розпорошена, наче сніг» [2, с. 52].

Вікторія Амеліна – українська письменниця, що, власне, писала «про війну пам’ятей та ідентичностей» (читач побачив понад 30 книг різних жанрів). За роман 2017 року «Дім для Дома» Вікторія отримала премію Джозефа Конрада. Також цей твір увійшов до короткого списку літературної премії Європейського Союзу – Міста Літератури ЮНЕСКО, а 2021 року авторка була номінована на літературну нагороду Центральної Європи Angelus.

Професор Єльського університету Джейсон Стенлі в інтерв’ю NV розповів про короткий вірш загиблої від російської ракети у Краматорську української письменниці: «Поезія Вікторії Амеліної промовила до багатьох людей у світі. Її вірш про те, як усю вашу країну кожного обстрілу наче ведуть на розстріл. Він вразив світ. Ми можемо називати це пропагандою, а можемо інструментом, яким той, хто має менше ресурсу, але хто на стороні добра, може достукатися

до світу» [5]. Вірш «Тривога» підкреслив важливість бачення й розуміння власної історії війни, а літератури – «літературою війни»:

Повітряна тривога повсій країні
Так наче щоразу ведуть нарозстріл
Усіх
А цілять лише водного
Переважно втого, хто скраю
Сьогодні нети, відбій

Необхідність виокремлення українського з-поміж імперських трактувань, котрі ще поширені у суспільстві, – це надзавдання сучасної української книги.

Роман «Дім для Дома» несе саме такий сенс. Цей текст відверто оголює спотворені імперією совєтів душі українців. Важко не погодитися зі словами авторки на презентації «Дім для Дома» на Форумі видавців у Львові 2017: «Це не лише історії тільки жертв і не лише історії тільки катів, а власне, історії, в середині яких можна шукати людину поміж дихотомією жертва-кат» [4].

Підтвердження ми знаходимо в тексті роману: «…людина мусить таки бути людиною, українець – українським, …поляк – польським і таке інше. Та… все це не вельми добре працює. Повсякчас хтось відмовляється відповідати своєму імені. Чи просто не може впоратися?» [2, с. 15] Питання, мабуть, риторичне. Українцям важко впоратися з постімперським світоглядом, що межує зі стокгольмським синдромом, прив'язаністю жертви до кривдника.

Проблема пам'яті чи замовчування? Прогалини в історії чи намагання забути щось жахливе? Сімейна сага «Дім для Дома» Вікторії Амеліної саме про це: наратор пудель Домінік (Дом) вишукує-винюхує на вуличках Львова «сліди» різних людей і часів, що губляться і затираються. Дом «мило, інколи щемко» веде свою розповідь: «Випало проживати своє собаче життя, з 1991-го до 2005-го…» [2, с. 9], «сповнене радості та любові, й… їхнє людське, сповнене сумнівів, спогадів і бажань. Про наше щасливе життя…, якщо озирнутися та принюхатися до залишених нами слідів» [2, с. 11].

«Сповнене сумнівів» життя родини радянського полковника Цілика, бо, переїжджаючи з місця на місце, персонажі втрачають відчуття дому. Опинившись у Львові, не вірять, що тут тепер їх дім. Небажання обживатися спричинене страхом зростися з домом і знову його втратити чи страхом щодобезпечності місця. Доньці Олі кортить запитати в Івана Цілика: «Тату, а де *наші* речі?.. Де залишилося все наше?» Але ні, звісно, нічого такого Оля ніколи не скаже…» [2, с. 285]. Саме на такий результат імперія СРСР робила ставку. Із несамовитою ревністю ідеологія і культурна політика утверджували радянську ідентичність, щоб приректи українців на остаточне забуття.

Щось не те з нашим домом. Чи з нами, що полишили спроби залишатися самими собою? Ще на початку роману Дом, який все-таки лише собака, аналізує: «Та я все ж ловлю уривки розмов у надії колись зібрати цілу історію міста. Ловлю, хоч мені і здається часом, що уривки ці з різних наборів – для різних міст… Приміром, про одну і ту саму подію одні сусіди кричать «окупація», інші вживають слово «визволення». А одна людина взагалі… якось сказала про прихід Совєтів «возз'єднання України». Треба ж таке?» [2, с. 62].

Сімейна сага «Дім для Дома» початок дев'яностих описує як кульмінаційну крапку в мовчанні поколінь Циликів, пройшовши яку, українці мали б виговорити все, що ще пам'ятали, або замовкнути назавжди і втратити себе. Символом травмованої ідентичності в романі стала старовинна скриня без ключа, що залишилася в квартирі від попередніх господарів. Усім до неї байдуже, окрім наймолодшої Марусі. Дівчинка незряча. Її прив'язаність до скрині сугестує нам сліпоту щодо минувшини. Крім дівчинки, у «якийсь вселенський секрет» всередині скрині, хоч вона нічим не пахне, вірить Дом, який чує всі сліди: «Треба лишень знайти ключ, і одного прекрасного дня скриня відчиниться – і ось тоді львівські вулиці набудуть правильних запахів, кольорів і форм, і виведуть врешті загублених мешканців цього міста до світла, і розірвані сліди поєднаються в одну велику історію. Все виправиться. Все-все на світі» [2, с. 203].

Дослідження-аналіз «слідом за автором» тексту сімейної саги Вікторії Амеліної «Дім для Дома» щодо кризи української ідентичності підводить до висновку: в історії про пуделя Дома, що переповідає життя родини, котра ніяк не зрозуміє, де ж її дім, читач бачить модель України.

У час російсько-української війни, час активної ракетної імперської агресії, національне самовизначення є необхідним для перемоги. В останньому інтерв'ю з письменницею її запитали про плани, на що Вікторія сказала: «Плани під час війни… Час планування дорівнює часу підльоту ракети» [7].

Минуле позаду, українців має гуртувати і те, «що спільнота пам'ятає, і те, що вона хоче забути» [1, с. 348]. Текст Вікторії Амеліної про відвертість, чесність і об'єднання: адже минулого вже не змінити, а ті, хто живе сьогодні, відповідальні за майбутній український шлях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. 2-ге вид., випр. Київ: Віхола, 2023. 360 с.

2. Амеліна В. Дім для Дома. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. 384 с.

3. Вікторія Амеліна: Українці – це Гаррі Поттер: z-поезія, нова книга, Львів-ковчег, банальне зло. URL: https://www.youtube.com/watch?v=FpaikhnVrZw

4. Презентація «Дім для Дома» Вікторії Амеліної на Форум Видавців. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PrSPA1mDRSc

5. Професор Єлю розповів про вірш загиблої української письменниці Вікторії Амеліної. URL: https://internetua.com/profesor-yelua-rozpoviv-pro-virsh-zagibloyi-ukrayinskoyi-pismennici-viktoriyi-amelinoyi-yakii-vraziv-svit

6. Це книжка про пошук ідентичності чи то її повернення, – Вікторія Амеліна про свій роман. URL:https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/ce-knyzhka-pro-poshuk-identychnosti-chy-to-yiyi-povernennya-viktoriya-amelina-pro-sviy-roman

7. Як Вікторія Амеліна допомагала Донбасу: одне з останніх інтерв'ю загиблої письменниці. URL: https://www.youtube.com/watch?v=3mRbZNU3wtA